

Каха Габуния

Тбіліський державний університет ім. Іване Джавахішвілі

Мовна ситуація в сучасній Грузії

1. Картвельські мови

Анотація

Стаття висвітлює головні аспекти широко відомих робіт Франкфуртського-на-Майні інституту Гете в рамках проекту “Соціолінгвістична ситуація в сучасній Грузії” (що фінансується фундацією Фольксваген). 42 науковця з 12 грузинських наукових установ приймали участь в проекті. Перша частина статті демонструє кумулятивні результати досліджень Картвельської мовної групи в 2006-2008 роках..

Вступ

Термін “мовна ситуація” означає узагальнену конфігурацію використання мови в певний час у вказаному місці та включає наступні данні: скільки та які мови (діалекти) використовуються в цій області, скільки людей спілкуються нею, в якій ситуації, які відношення та почуття члени поданої спільноти мають щодо цих мов (Дж. Фергусон, 1971, с. 157).

1.1. Мовна політика

Мовна політика – офіційна дія, яка намагається втручатися в сферу функціонування (наприклад, система письма, вибір офіційної мови, ін.) будь-якої мови (державної, регіональної, мови

меншин, іноземної мови, ін.), або в частинах системи освіти, що пов’язані з цими мовами.

Громадяни або групи громадян можуть добровільно вводити мовну політику на державному рівні або у приватному секторі. Вплив на мови відбувається у контексті особливих соціальних ситуацій або подій, до яких вони відносяться.

Мовна політика складається з кількох компонентів: національного концепта, освітніх цілей, акторів (політиків, політичних діячів, активістів політичних партій, членів профспілок, ін.) та рівнів вторгнення (законодавчі, управляючі, ін.).

Щоб зрозуміти політичну природу мови та викладання мови є необхідними умовами для будь-якої в цьому регіоні, бо технічні складності (структурні, адміністративні, фінансові, ін.), які потрібно вирішувати на рівні держави індивідуально або разом, не можуть бути вирішеними, доки залишаються не з'ясованими питання, пов'язані з цими принципами.

Мова відіграє ключову роль у з'ясуванні такої-собі соціальної або регіонально-етнічної єдності. Відчуття значимості рідної мови є фундаментальним компонентом розуміння чиеї ролі в спільноті. Так як мова є візуальним знаком групової належності, це легко може стати символом цієї групи. Мова може бути цінним ресурсом для окремої людини або групи, яка потребує збереження та опіки над нею, що є відображенням у відносинах щодо цієї мови (Ó Riagáin Pádraig & Lüdi Georges, 2008, с. 29).

Це є причиною, чому ми використовуємо термін "мовний варіант" щоб уникнути використання терміну мови, що завжди означає мислення цінностями. Будь-яке визначення мовних різновидів базується на зовнішніх факторах та не є реальними (лінгвістичними) характеристиками даного variety.

Мова як феномен має дві природи, розглядається в двох аспектах.

Перший – це її внутрішня, імманентна природа, яка визначається її формою та семантичною системою та структурами. Проголошення цих структур в їхніх динамічних відносинах, визначаючих причинно-наслідковий ефект відносин між ними, визначаючи регулярність між їх змінами та розвитком – це є особливе завдання лінгвістики.

Другий аспект – прагматичний, прикладний бік мови. Визначити – це прикладний бік мови, визначення прикладної функції мови, визначаючи соціальну цінність мови, досягаючи зв'язку мови відносно соціальних процесів та їх впливу на ці процеси, головним чином, соціальні причини, що є причинами утворення, існування та розвитку мови – аспект соціолінгвістики. (Б. Джорбенадже, 1980).

1. 2. Мовна номенклатура: рідна мова, іноземна мова, друга мова.

Мовна номенклатура є предметом академічних та політичних дебатів (включаючи термін «мова»). Бажано розвивати термінологію за меншою мірою для визначення типів мови: рідна, іноземна, друга, ін. Але об'єктивне визначення усіх категорій неможливе.

В грузинській реальності існує цікавий зв'язок між термінами «рідна мова» та «материнська мова».

В європейській лінгвістиці часто використовуються слова/фрази із семантикою слова «мати» (англ. *Mother tongue*, нім. *Muttersprache*, швед. *Modersmål*, фр. *La langue maternelle*, ісп. *La lengua materna*, груз. *დედაენა* ін.); подібне значення (практично синонім) пов'язаний із терміном «рідна мова» (англ.: Native Language, рос. родной язык, ქართ. მშობლიური ენა); треба зазначити, що в німецькій мові існувала суттєва дискусія щодо заміни історичного терміну «материнська мова» більш «адекватним» перекладом «рідна мова» (або базова мова). В Німеччині мотивація була зовсім іншою – звинувачення націоналізму (Г. Рамішвілі, 2000. 70); в цьому аспекті в Грузії існує дійсно виняткова ситуація.

Dedaena (груз: материнська мова) визначається як власна мова, яка визначає ідентичність людини, чи вивчає він або вона її з дитинства чи ні. Як було заявлено вище, європейські мови також мають спільний зміст та форму, але у зв'язку з історичними реаліями вони мають доволі зменшене відчуття та були традиційно пов'язані із жінками, дітьми та іншими неосвіченими членами суспільства; в той час, як в грузинській

мові це означає головну мову (Г. Рамішвілі, 2000, с. 9; З. Кіквідзе, 2004, р. 206-212; Н.Неннісон, 1986, Д.Паттанаяк, 2003, с. 23-28).

У визначенні рідної (материнської) мови підкреслюється соціальна мета: “Дадаєна означає головну мову, а не чийось мову (це питання соціології, а не індивідуальної психології)” – див. Г. Рамішвілі, 2000, с.9); “Дадаєна – це мова культури, створена пращурами. Як система світогляду вона поєднує кілька поколінь. Дадаєна – це головна мова, не обов'язково мова одного з біологічних батьків (Т. Футкарадзе, 2005, 324).

Здається, що це спроба надати терміну “дадаєна” особливих функцій (таких, яких, наприклад, не має англійська рідна (материнська) мова). Це має таку-собі об'єктивну попередню умову, помітним фактом стало не, що наприкінці ХІХ століття був опублікований підручник І. Гогебашвілі з цим ім'ям (Деда Ена), який уся грузинська нація почала використовувати для вивчення рідної мови. Таким чином, загальна для грузинських науковців можливість – що літературна грузинська мова є такою ж саме, як і дедаєна – не випадковість (Т. Футкадзе, 2005, 61).

Якщо розглянути традиції йне розуміння рідної мови (мова, яку розуміє дитина та асимілює лінгвістичні

«правила» в її оточенні так саме, як і правила комунікативної поведінки), потім природно стає неможливим розглянути літературну мову як ту ж саме рідну мову (дадаєну); таким чином, стає очевидним, що термін дадаєна вже набув додаткових функцій, які є нехарактерними для терміна рідної мови.

Так, в цій статті ми вибірково уникаємо використання термінів “**рідна мова**” та “**дадаєна/материнська мова**” та використання замість цього **терміну перша мова** – мови, яку людина вивчає у ранньому дитинстві природньо, головним чином у родині серед батьків, без інструкцій.

Треба зазначити різницю між термінами **друга** та **іноземна мова**. Друга мова – це будь-яка мова, яку вивчає людина після першої або рідної. Акцент тут ставиться на важливості географічного або соціального оточення; це означає, що ця мова вивчається в середовищі, де нею спілкуються. Це не так звана іноземна мова. Визначення другої мови включає не тільки послідовність навчання, але й висвітлює соціолінгвістичний статус мовної варіативності.

Іноземна мова – це мова, використання якої не виходить за стіни класу. Поглиблене вивчення такої мови є складним. Нелегко вивчати іноземну

мову так саме, як і рідну, або навіть другу.

Необхідно розрізнявати статуси другої мови та іноземних мов: термін **іноземні мови** часто використовується з посиланням на варіації мови, вивчення яких може мати менше мотивації: ті, хто навчаються, не мають контакту з цими мовними варіаціями, або використовують її тільки у віртуальній або лімітованих формах (кіно, телебачення, візити до країн, в яких вони використовуються, ін.) Із-за цього, ті, що навчаються, можуть не розуміти їх власних потреб іноземних мов – для них існують тільки шкільні дисципліни, досягнення яких не є здобуток, що реально існує, але завдання (тести, екзамени); у цьому полягає головна різниця між другою та іноземною мовами: друга мова здобувається, асимілюється тим, хто навчається; іноземна мова вивчається як дисципліна (це утворює різницю між методологічними підходами та стратегіями викладача).

1.3. Державна мова; домінантна мова; мовні меншини

Державна мова – це мовний різновид, що виконує роль мови спілкування між громадянами та державою (державні установи, юридичні системи, школи), санкціонована конституцією або іншими

юридичними інструментами. Це означає, що громадяни можуть використовувати будь-який варіант мови у приватному спілкуванні. Але у більшості випадків офіційна мова є рідною мовою для значної частини населення за кількістю або соціально. Хоча, наприклад, у колишніх колоніях західних держав цю роль може відігравати **мова колонізатора**, яка не є рідною для будь-якої групи аборигенів.

В національних державах **офіційна мова** може ставати фактором ідентичності або піднесення до суспільства. Державна мова не завжди позначає громадянство (якщо ти розмовляєш англійською, це не означає, що ти є громадянином Австралії, бельгійці, які розмовляють французькою та бельгійці, які розмовляють фламандською мовою однієї країни, ін.). Із-за цього, на термін державна мова більш емоційно нападають, аніж на термін офіційна мова (відділ політики мовного навчання в Європі – головні принципи, 2008, с.64).

Термін **домінантна мова** описує мовний різновид з більш високим легальним або соціальним статусом порівняно із іншими варіантами на даній географічній території. Перевага може стосуватися всієї країни або окремого з її регіонів. Така перевага вимірюється не тільки кількістю тих, хто нею розмовляє.

Місце, надане різновиду суспільства з таким статусом говорить нам про те, що ми повинні досліджувати як відбувається пристосування розподілу такого простору та якими є характеристики цього простору.

Мовні меншини – це мова, якою спілкуються меншини частини національної території та яка може мати навіть офіційний статус, але це може бути не статус офіційної або юридичної мови.

Термін **мовні меншини** пов'язаний із варіантами мови, які використовуються окремими групами: ці групи можуть вважати себе різними із-за їх територіального положення, регіону, стиля життя або будь-якої іншої мовної характеристики та укріплювати або регулювати їх різницю в межах більшого суспільства.

Статус мовної меншини кількох суспільств не відповідає кількісному критерію: на відповідних географічних територіях або суспільствах такі мовні варіанти можуть бути дуже поширені; але статус належить до прав, яких ці групи не мають: використання цієї мови в суді, в утворенні юридичних або адміністративних документів, таких, як **викладання мови** в освіті (початкова школа та університет), у її функціонуванні як мови національних

засобів масової інформації, вуличних знаків, тощо. Регіональна хартія та хартія мовних меншин наводять сектори соціального життя, в яких використання таких мовних варіантів країна-учасник приймає відповідальність з метою їх підтримки.

14. Мовна самоідентифікація та гетероідентифікація.

Мова, разом з регіоном та територією, є одним з ресурсів самоідентифікації. Хоча у 21 столітті держава не може формуватися, використовуючи таку ж саме модель, як і в 19-му столітті, сьогодні неможливо сприймати статус держави, що базується лише на загальних історичних цінностях, таких як релігійне наслідування, індивідуальна мораль та індивідуалізм або загальні політичні ідеали, що усе ще далекі від звичайного життя людей.

Вивчення аспектів ідентифікації з мовою повиіно розглядатися тільки в контексті формування ідентичності. Важливо вивчати предмет в цьому контексті, бо мова є механізмом ідентифікації та в той саме час важливим фактором для окремої людини у розвитку внутрішніх та зовнішніх факторів відношення до окремих груп.

Ідентифікація з мовою є поширеною формою культурної ідентифікації, бо

мова головним чином розглядається як знак того, що окрема людина відноситься до окремої групи. Але використовувати тільки мову як характеристику, що ідентифікує, є намаганням зменшити реальну лінгвістичну різноманітність (Біакко Джін-Клод, 2008, с. 13).

Мова ідентифікації як та, що самоідентифікує та гетероідентифікує, є зазвичай **рідною мовою**. На перший погляд термін “рідна мова” здається досить не амбіційною, але насправді це не такий простий термін (див. вище). На практиці, перша мова для дитини – це мова матері та батька. Якщо батьки мають спільну рідну мову або мову, якою вони спілкуються, це не здається проблемою. Але інколи батьки спілкуються більш, ніж однією мовою, і такі мови не завжди є для них рідними (першими) мовами. Одне, що стає зрозумілим – це те, що “рідна мова” найбільш підходить для ідентифікації, бо вона надає можливість легко довести ідентифікацію генетичної лінії до нащадків.

Часто підбивають підсумок того, що ідентифікація мови – є самоідентифікація, а гетероідентифікація – **державна (національна) мова**. Знедавна така модель ідентифікації стає дуже популярною.

Мова посилює відчуття буття людиною, що вирізняється, інша мова

символізується з абсолютною ідентичністю специфічних груп. Така самокатегоричність стає традиційною на європейській арені, що поширюється історичними термінами, такими як національні меншини/національності та нації. Цей **етнічний концепт** (як його часто називають) **національного визначення**, що дуже відрізняється від **громадського концепту**, був та залишається підґрунтям офіційної та нормальної категоризації, яка сприймає національні та громадські об'єднання як одне й те ж саме та пов'язує національне об'єднання з тією ж самою мовою (Біакко Джін-Клод, 2008, с. 19).

2. Про проект “Соціолінгвістичної ситуації в сучасній Грузії”

В Грузії представлені кілька мов. Кілька з них індоевропейські (грецька, російська, вірменська, курдська, українська), кілька алтайські або турко-татарські (азербайджанська), уралські (естонська в Абхазії – села Естонка та Сальме), кілька семітських та арамео-сирійських (окремі села в Грузії) та іберо-кавказької мовної сім'ї, яка складається із чотирьох груп: картвельської, абхазо-адегейської, накх та дагестанської (див. додаток #1).

Один із різновидів картвелінських мов – грузинська мова – має статус державної

мови; інші картвельські мови є неписемними (такими, що не мають письмового варіанту мови).

12-14 грудня 2003 була проведена року міжнародна конференція за підтримки фундації Фольксваген під назвою “Соціолінгвістична ситуація сучасного Кавказу”. У конференції прийняли участь кавказоведи з усього світу; на конференції було підняте питання про проведення соціолінгвістичного навчання, що базується на сучасних методах, що призведе до повного аналізу мовного різномайття, що існує в Грузії.

16-го лютого 2006 року проект був підписаний (з фінансуванням фундації Фольксваген; автори проекту – І. Гішперт, М. Тандашліві; університет Готе в м.Франкфурт на Майні); 8 науково-дослідницьких установ та 42 науковці, які лідирують, узяли участь у цій установі; у відповідності до завдань в рамках проекту 6 Фольксвагенгруп було сформовано:

- I. Грузинську групу літературної мови;
- II. Групу картвельських мов;
- III. Групу кавказьких мов;
- IV. Групу некавказьких мов;
- V. Групу грузинських діалектів;
- VI. Групу міграції та цифрового рахування.

Метою проекту стало, з одного боку, вивчити сучасний статус функціональності аспектів грузинської

мови як **державної мови**; а, з іншого боку, соціолінгвістичний аналіз мов (мовних кодів) етнічних та лінгвістичних груп, що проживають в Грузії. Із-за складності питання, проект був одним з тих, що носив мультідисциплінарну природу: одним з важливих частин проекту було вчення про міграційні процеси та подальші мовні зміни в Грузії протягом останніх 100 років.

Із-за мети проекту, він включав в себе не тільки внутрішній структурний аналіз самих мов, але й опису того, як люди соціальних груп використовували ці мови. Внутрішня структура мови є сприйнятною лише як дані, що існують, Але не аналізуються; наша зацікавленість стосувалася питання, в яких саме областях життя мови, що вивчаються, використовувалися; який зв'язок між ними відповідно до статусу та функціональності; яка мова так би мовити «передує» або яка є головним (хоча й неофіційно) засобом комунікації між різними етнічними групами; які мови використовуються з релігійною, домашньою та повсякденною функцією.

Досить складно відповісти на ці питання та дослідження в цьому напрямку почалось в Грузії тільки нещодавно. Треба сказати, що акценти в цих працях на проблемі були зроблені здебільшого на діахронічній

соціолінгвістиці, яка вивчає процес мовного розвитку, пов'язаний з соціальним розвитком. Із-за різних об'єктивних та суб'єктивних причин розвиток синхронної соціолінгвістики, особливо протягом радянської ери, не підтримувався.

2.1. Методи дослідження

Існує спеціальна методологія для вивчення мовної функціональності: вторинне дослідження, соціологічні опитування з анкетуванням, інтерв'ю, тощо. Вивчення мов з легальним статусом (державних, регіональних та мов меншин) базується на представленні конституційних та нормативних актів та дослідженнях опитуванням, в той час, як опитування з анкетуванням використовуються щодо мов без статусу знаходження коли та в ситуації – в якому контексті – один використовує окрему мову. Виявляючи такі характеристики окремо узяті людини, як національність, релігія, рідна мова, - амбіціозним правом людини, заявленим в міжнародній конвенції прав людини та існує лише один доказаний метод досягнення їх науковим шляхом – анкетне опитування.

Щодо мовних аспектів в соціологічних опитуваннях, вони зазвичай, з одного боку, акцентуються на першій (рідній) мові, а, з іншого боку, на

іншій, нерідній мові, яка використовується кожного дня вдома, з сусідами, в державних установах, в школі або на роботі, тощо; існує дуже мало анкет, які б включали питання, що насправді відкривають інформацію про мови, якими спілкується респондент. Ми вважаємо, що питання, розроблені в рамках даного проекту, є досить інформативними у відповідях на ці аспекти.

Опитування повинні мати місце, де респондент може відбити більше інформації та питання не повинно мати лише одну можливість відмітити іншу відповідь і, таким чином, різноманітність функцій мови (особливо в різномаїтті асоціації індивідуала та окремої групи).

Цю статистичну традицію також можна помітити в процесі статистичних підрахувань; наприклад, підраховуючи кількість окремих меншин в регіоні існує тенденція: мовні меншини ідентифікуються лише за однією мовою, рідною мовою, та статистика не дає інформації про рівень володіння рідною мовою суб'єкта; а також з якою метою, в яких регіонах, яка мова використовується. Сумно, але факт, що такий підхід ідентифікації з однією мовою є домінуючим в більшості суспільств. Таким чином, цей дефект

також можна помітити в соціологічних дослідженнях.

Мультилінгвальний репертуар окремо взятої людини, як було зазначено вище, який складається із різних мов, які вона здобуває по-різному (в дитинстві, навчаючись, незалежне навчання, тощо) та в процесі цього здобуваються різні навички (розмовна мова, читання, письмо, тощо) на різних рівнях. Ці мови можуть мати різні функції та мету; наприклад, спілкування в родині, з сусідами, у процесі навчання або на роботі. Мова – це основа, яка об'єднує групу згідно різних культурних характеристик навколо **мови, що ідентифікує**. Мовний репертуар є різноманітним: деякі групи мають ідентичний мовний репертуар, що спричинено історичними та географічними чинниками та індивідуальним вибором, символічною мовою, навколо якої формується така група. Звичайно, це не означає, що вона/він втрачає інші мови зі свого репертуару. Вони використовуються замасковано або із само цензурою, що означає, що вони не ідентифікують себе з цими мовами, але ці мови використовуються згідно обставин та ситуацій.

2.2. Картвельські мови

Картвельські мови - це грузинська, занська (теж саме, що і колхидська або маргеліанські-лазські мови) та сванські; деякі вчені вважають маргеліанські та лазські мови окремими мовами (Г. Картозія, З. Сарієвладзе, Х. Генріх, тощо. В останні роки статус картвельських мов (маргеліанські-лазські та сванські мови) став предметом для дебатів; дехто серед вчених вважають їх діалектами грузинської мови.

В лінгвістиці діалект визначається як: "Територіальний, постійний або соціальний різновид мови, який використовується досить обмеженою частиною людей та відрізняється своєю структурою (фонетичною, граматичною, лексичною, семантичною) від стандартної мови, яка сама по собі є найбільш соціально престижним діалектом (Б. Джорбенадзе, 1989, с. 8). Діалект повинен бути визначений як розмовномовний різновид, поширений на окремо узятій території або серед окремих етнічних, соціальних та професійних діалектів (Б. Джорбенадзе, 1989, с. 8).

Звичайно, діалект може стати мовою, іншими словами, розвинутися таким чином, щоб стати незалежною мовною системою. На цьому етапі він якісно

змінюється – якісні різниці стають кількісними (Б. Джорбенадзе, 1989, с. 10).

Відносини між мовою та діалектом можна визначити наступним чином: необхідні умови для сприйняття тих мовних різновидів або діалекту належать до однієї мови та формують одне оточення (В. Бойдер, 2005, с. 218).

В соціолінгвістиці діалект визначають у прикладному (практичному) світі; таким чином, його лінгвістичний статус, як правило, не розглядається; це означає, що опис надається згідно екстралінгвістичних (не іманентних) знаків.

Термін Діалект в соціолінгвістиці інколи використовується відповідно до регіональних та мовних меншин (іншими словами, на його лінгвістичну іманентну сутність не зважають): в цілому, існують фактичні різновиди, які відносяться до національних або федеральних територій. Вони відносяться до місцевого населення: наприклад, як протиставлення тільки-що сформованому міграційному суспільству. Вони не обов'язково належать до однієї мовної родини як домінантні/офіційні різновиди.

Діалект також використовується у відносинах до використання національних або офіційних мов. Різновиди можуть бути соціологічними

(вікові групи, рівень освіти, формальність спілкування, тощо) та/і територіальними за походженням. Помітними, наприклад, є відхилення у вимові або лексичні особливості. Вони спричиняють проблему національної мовної норми, при якій вони виглядають “викривленими”. Варіанти можуть кристалізуватися та надавати ідентичну субстанцію для утворення нових варіантів мовних меншин (в одному поколінні або професійній групі).

Такі мовні варіанти є досить стабільними – вони навіть можуть мати власні письмові варіанти мови: літературу, словники та базову граматику. Із-за цього вони легко стають предметом або засобом інструкцій. Їх поєднує той факт, що вони не мають **офіційного або спеціального статусу**, але визнання, що купує залишок національного суспільства є досить двоїтим. Визнання між тим залежить від здатності загального розуміння між даними мовними різновидами та офіційним/домінантним різновидом так саме як і на культурну близькість між групами та іншими громадянами. Ці мовні різновиди є розвитком фундаментального відчуття належності до групи так саме як і його найближче вираження. В кількох випадках думка про релігійну належність не така ж саме, як

належність національна, але це може утворювати радикальну форму відділення від національного політичного суспільства. Саме із-за цього частина громадської думки можуть розглядати регіональні мови та мови меншин як загрозу нації.

Це саме той вид «загрози», який частина грузинських лінгвістів вважають статусом існування сванської та занської мови. В останні роки з'явилась та думка: “диференціація між мовою та діалектом не можна провести лише в сфері лінгвістики; не існує мови без культурної традиції, вона не може базуватися лише на лінгвістичних знаках: ще ніхто не визначив межу, після якої різниця між подібними мовними сполученнями формують від кількісного до якісного – варіація системи стає новою системою” (Т. Футкарадзе, 2003, с. 119); таким чином, “статус мов, що існують, як правило, визначається етно-культурними та політично-релігійними знаками” (Т. Футкарадзе, 2003, с. 70);

Це спроба політизувати питання до категоричного ствердження: “як правило, одна нація (що говорить етнічно) має одну рідну мову” (Т. Футкарадзе, 2003, с. 62); “одна нація (етнічна спільнота) означає одну мову” (Т. Гванцеладзе, 2003, с. 600).

Ми не маємо можливості глибоко проаналізувати цю точку зору, але усе-таки скажімо кілька слів про проблему.

Взагалі, будь-який об'єкт (у нашому випадку - мова) може стати предметом вивчення в кількох сферах; яскравим прикладом цього може бути існування стороннього спектра природничих наук: той саме природній випадок вивчають із зовсім різних кутів (хімія, фізика, ботаніка, філологія, тощо). Те ж саме відбувається з мовою: ми повинні спостерігати принцип іманентного визначення. Говорячи про походження окремої мови, її споріднених мов, ми повинні використовувати правила та термінологію, розвинуту в середині історико-компаративної лінгвістики; навіть А. Мей писав, що «єдина лінгвістична класифікація, яка є доступною та корисною, це генеалогічна класифікація, основана на історії мов (А. Мей, 1924, с. 1). Кваліфікація мови згідно систематичної ідентичності та відмінностей – аксіома для лінгвіста та інші підходи лежать поза межами лінгвістики. Таким чином, визначення лінгвістичних термінів (мова, діалект, тощо) та їх відносин в лінгвістиці можливі лише з лінгвістичними критеріями, включаючи екстралінгвістичні концепти та критерії,

що можуть спричинити лише хаос (А. Оніані, 2003, с. 136).

Соціолінгвістика вивчає функціональність мов(и) на синхронному рівні; її мета ніколи не була визначенням лінгвістичного статусу об'єкту. Зрозуміло, що статус окремих об'єднань буде відрізнятися для історико-компаративної лінгвістики від того, що «вивело правило» соціолінгвістами завдяки різним екстралінгвістичним факторам. Ми вважаємо вірною точку зору Б. Джорбенадзе: «в лінгвістиці мергелінські-лазські та сванські мови розглядаються як братські щодо грузинської, але в етно-політичному світі (точніше соціолінгвістичному) вони мають один статус з діалектами (Б. Джорбенадзе, 1989, с. 36).

Цей аспект є цікавим з точки зору самоідентифікації: мергелінських-лазських та сванських мов – це мови або діалекти? – це було одне з питань, яке запитували у респондентів співбесід, хоча це й не було не могло бути одне вирішення проблеми для усіх. Просто було цікаво відношення людей (які не мають нічого спільного з лінгвістикою) щодо мергелінських-лазських мов та сванських мов та їх ролі.

Зазвичай мергелінські-лазські та сванські мови є регіональними мовами або діалектами грузинської мови

(питання самоідентифікації, коли вони розглядаються як регіональні мови, з'явиться само по собі, акценти будуть робитися на тому, щоб бути грузинською).

2.3. Аналіз соціолінгвістичних опитувань

Більша частина соціолінгвістичних опитувань, що створювалися в рамках проекту, - це ті, що були розроблені опитувальною групою з метою встановити область використання мовного репертуару респондентами. Стає очевидним, що в умовах діглосії картвельські мови функціонально відрізняються: використання області мергелінських-лазських та сванських мов не входить до щоденного спілкування (Див. Т. Болквалдзе, 2007, 223). Згідно попередніх вчень, зроблених у різних соціальних групах, було визначено область використання мергелінської мови: вдома, в усному фольклорі, на похоронах, ринках, за столом, протягом вільного часу в школі, в дитсадочках, протягом праці в саду, протягом вільного часу в університеті, при приватному листуванні (verified статтею Т. Болквалдзе – 2007, с. 224).

В нашій анкеті ми узяли до уваги наступний важливий фактор: як відомо, в соціолінгвістиці розмовній та письмовій варіант мови відрізняються: такі

позначення різних мовних форм залежать від того, в якій області вони використовуються (розмовна або письмова мова). Ці дві форми спілкування мають різні характеристики: структуру, організацію, реєстрацію (Політика розвитку мовної освіти в Європі – ключові принципи, 2008, с.134-137); найбільш важливо, розмовна мова зазвичай має менший соціальний статус та її письмовий варіант не може розвиватися (або не розвивається).

Таким чином, питання були об'єднані в 3 блоки:

1. Питання, що стосуються розмовного (в той саме час неформального) спілкування (навички говоріння та прослуховування) респондентів;
2. Питання, пов'язані із навичками письма та читання респондентів, що відбивають репертуар письмового спілкування.

Питання першого блока:

- а. Використання мови вдома:
якою мовою Ви спілкуєтесь/спілкувався з татом?
якою мовою Ви спілкуєтесь/спілкувався з мамою?;
якою мовою Ви спілкуєтесь/спілкувався з своїми родичами вдома?;
якою мовою Ви спілкуєтесь/спілкувався зі своєю дружиною/чоловіком?;
якою

мовою Ви спілкується/спілкувався з батьками? якою мовою розмовляли Ваші бабуся та дідусь? На якій мові говорить Ваша дружина/чоловік?; якою мовою спілкувалися Ваші бабуся та дідусь до того, як прийшли до школи?; якою мовою/мовами спілкувалися між собою Ваші бабуся та дідусь вдома?; якою мовою Ви молитися наодинці вдома?; якою мовою Ви молитися, коли приходите до церкви?; якою мовою Ви сваритися?; якою мовою Ви рахуете?; якою мовою Ви говорите до себе, коли залишаєтеся наодинці?; якою мовою Ви бачити сни?; якою мовою Ви розмовляєте уві сні?

в. Використання мови в повсякденному житті (в громаді): якою мовою Ви спілкуєтесь із сусідами?; якою мовою Ви змушені користуватися найчастіше в селі?; якою мовою Ви повинні спілкуватися з найстарішими людьми у селі?; яку мову Ви використовуєте/використовували на ринку?

с. Використання мови з офіційними структурами:

якою мовою найчастіше Ви повинні/повинні були користуватися, зі своїми співробітниками?; якою мовою Ви повинні/повинні були спілкуватися в районній адміністрації найчастіше?; якою мовою Ви повинні/повинні були спілкуватися в лікарні найчастіше?; якою мовою Ви повинні/повинні були спілкуватися в школі з вчителями найчастіше?; якою мовою Ви повинні/повинні були спілкуватися на залізничному вокзалі при перевірці документів найчастіше?

Час плине, мовна ситуація була та залишається під впливом змін. Століття тому найнижчі мергеліанські соціальні верстви, хто знав грузинську мову практично тільки завдяки церкві, грузинська мова була мовою релігії та слугувала мовним зв'язком, сполучником грузинських племен – таким чином, не можна казати про те, що століття тому маргеліанський фермер не розмовляв грузинською тому, що вона була йому непотрібною – він не пов'язував її з грузинським реальним життям, національним корінням. Проблема

грамотності залишається в 20ому столітті для всієї Грузії (і не тільки Самегрело або Сванеті). Але грузинський був для нього не **іноземною** мовою (як, наприклад, російська, яку му чуємо інтенсивніше порівняно російську, яку вони чули більш інтенсивно, ніж грузинську, наприклад в XIX столітті. Вона була та усе ще класифікується як друга мова («Друга рідна мова», як її часто називають респонденти).

Мовна ситуація в Самегрело навіть кілька десятків років тому була зовсім інша, ніж сьогодні, – перевага віддається грузинській мові.

Ми дістали таких загальних висновків: практично половина опитаних респондентів мають маргеланську-лазську/сванську мову як **першу мову** (46.4 %); для більшої частини респондентів так звана «символічна мова» (“дадаєна” [рідна мова] – грузинська) є першою мовою (43.8%); 6.8% не можуть чітко визначити та представити діглоссію.

Питання першого блоку в анкеті були загальні; аналіз відповідей **другого блоку** питань був більш цікавим, бо вони стосуються навичок письма або говоріння. Цікаво, що з тих пір, як

сванська та занська (маргеліанська-лазська) мови не мають власного варіанту писемної мови, вони успішно використовують літературну мову для відбиття функцій **читання та письма**. Літературна мова базується на одному з напрямків картвельських мов – грузинській мові. Іншими словами, маргеланське та сванське населення, головним чином, використовувало першу мову (маргеліанську, сванську) в області розмовної мови (говоріння, прослуховування) в той час, як “заповнення” пропусків у читанні та письмі літературною грузинською, яка покріплена статусом загальної грузинської мови. Треба зазначити, що літературна грузинська мова також має «престижний» статус та також покриває широкі області розмовного мовного компоненту.

Схематично ця ситуація може бути показана таким чином:

	Розмовна мова (Прослуховування, говоріння)	Читання	Письмо
Сванська, маргеланська мова	+		
Літературна грузинська мова	+	+	+

Окремо треба розглядати лазську мову (діалект занської разом із маргеліанської мови): маленька частина лазців оселилися на території Грузії та їх мовна ситуація є ідентичною до схеми, наведеної вище. Щодо лазців, які проживають на території Терції, - їх само ідентифікація зовсім інша та потребує окремого дослідження (мета цієї статті – соціолінгвістичний аналіз Грузинської мови).

Неповний список питань з другого блоку:

На якій мові Ви читаєте журнали або газети?; чи вважаєте Ви, що необхідно публікувати пресу маргеланською-лазською/сванською мовами?; якщо ні, чому?; на якій мові/мовах опубліковані книги, які Ви читаєте?; “Чи знаєте Ви будь-якого автора, хто пише/писав маргеланською-лазською/сванською мовами?; “чи маєте Ви вдома книги, опубліковані маргеліанською-лазською мовою?; “якою мовою Ви робите власні записки?»; “якою мовою Ви пишете

листи?»; “якою мовою Ви робите нотатки?”.

Більша частина респондентів (до 80%) навіть не чули про книги, опубліковані маргеланською (сванською) мовами (“Vefkhiskhaosani” переладано маргеланською, фольклорний матеріал, кілька публікацій заномовних поетів). Частина плутає щось написане занською мовою з письмовим варіантом занської мови (“Я не вважаю, що це навіть було опубліковано, ці мови не мають письмового варіанта”; письмового варіанту маргеланської мови не існує”; “письмового варіанта сванської мови не існує” тощо – вони написані як коментарі.

На питання - “чи вважаєте Ви за необхідне печатати пресу маргеланською-лазською/сванською мовами? - 72% надали негативну відповідь. Відповідь про освітню мову також єдина: тільки 6 респондентів сказали, що вони бажали б, щоб їх діти отримували освіту маргеланською-лазською мовою; 4 респонденти –

сванською мовою (разом тільки 1% респондентів).

Дійсно, мова освіти для респондентів не відрізняється від мови письмового спілкування. Відповіді на питання у напрямку також демонструють чіткий розподіл функцій освіти грузинською мовою та маргеланською-лазською та

сванською мовами як кодами спілкування (більше як інструмент самоідентифікації).

Це підтримується тим фактом, що більшість респондентів (90%) позитивно відповіли, коли їх запитали про те, чи слід їхнім дітям розмовляти маргеланською-лазською/сванською мовами.

Посилання

- A. Arabuli, 2003 - Avtandil Arabuli, Einige Eigentümlichkeiten der Verwandtschaftsterminologie in den ostgeorgischen Bergdialekten, Kaukasische Sprachprobleme, herausgegeben von Winfried Boeder, bis, 2003.
- A. Oniani, 2003 – language and dialect (Kartvelian dialects or Kartvelian languages?!), Issues of linguistics # 1, Tbilisi 2003.
- A. Мейе, Введение в сравнительной изучении европейских языков, М-Л, 1938.
- Abkhasian-Russian Dictionary 2005 - Abkhasian-Russian Dictionary, II, Sokhumi, 2005, 287-289
- Arn. Chiqobava 1938 – Arn. Chiqobava Laz-Megrelian-Georgian comparative dictionary, Tbilisi, 1938.
- Arn. Chiqobava, 1936 – Analysis of Laz Grammar, Tbilisi, 1936.
- B. Jorbenadze, 1989 – B. Jorbenadze, Georgian Dialectology, I, Tbilisi, 1989.
- Beacco Jean-Claude, 2008 - ჟან-კლოდ ბეკო, ენები და ენათა მრავალფეროვნება, თბილისი, 2008.
- CEFR, 2008 - ენათა ფლობის ზოგადევროპული კომპეტენციები - შესწავლა, სწავლება, შეფასება, თბილისი, 2008.
- Ch. Ferguson, 1959 – Ferguson Ch. A., Diglossia in Word, 15, 1959.
- Ch. Ferguson, 1971 – Ferguson Ch. A., Language Structure and Language Use, Stanford, 1971.
- D. Pattanayak 2003 - Pattanayak, D. P. Mother tongues: the problem of definition and the educational challenge. Towards a Multilingual Culture of Education, ed. by A. Ouane. Ham-burg: UNESCO Institute for Education, 2003.
- G. Ramishvili, 2000 – G. Ramishvili, Dedaena Theory, Tbilisi, 2000.
- H. Kloss - Kloss, H. Types of multilingual communities. A discussion of ten variables. Sociological Inquiry, 36 (2), 1966:
- Helmut Vollmer, 2008 - ჰელმუტ იოჰანეს ვოლმერი, ენობრივი განათლების ზოგადევროპული ინსტრუმენტი, თბილისი, 2008.

- J. Fishman, 1968 - Fishman, J. A. Sociolinguistic Perspective on the Study of Bilingualism. Linguistics, 39, 1968.
- J. Jardel 1982 – Jardel, J.-P. Le concept de ‘diglossie’ de Psichari à Ferguson. Lenguas 11, 1982. Multilingual education in Europe, Tbilisi 2008.
- N. Dennison 1986 Dennison, N. (ed.). Grazer Linguistischer Studien, 27, 1986;
- Ó Riagáin Pádraig & Lüdi Georges, 2008 - პადრაიგ ო' რიაგენი ჯორჯ ლიუდი, ბილინგვური განათლება, თბილისი, 2008.
- T. Boklavadze, 2007 – T. Boklavadze, Kartvelian Diglossia: coll: Georgian literary language issues; Tbilisi, 2007.
- T. Futkaradze ,2003 – T. Futkaradze, related language unit qualification problem and Georgian dialect grouping issue, Issues of linguistic, #1, Tbilisi, 2003.
- T. Futkaradze, 2005 – T. Futkaradze, Georgians; Tbilisi, 2005.
- T. Gvantseladze, 2003 – T. Gvantseladze, is გაგებინება a criteria for separatin dialect from language? Issues of linguistics, # 2, Tbilisi 2003.
- U .Weinreich, 1968 - Weinreich, U. Languages in Contact: Findings and problems. The Hague: Mouton, 1968.
- W.Boeder, 2005 – ვ. ბოედერი, ენა და კილო ქართველოლოგიაში; ენათმეცნიერების საკითხები, # 1-2, თბილისი, 2005.
- Waldek Martyniuk, 2008 - ვოლდემარ მარტინიუკი, ენობრივი კომპეტენციების ევროპული სტანდარტები, თბილისი, 2008.
- Z. Kikvidze, 2004 - Z. Kikvidze, Mother: denotation, connotation and ცნებითი metaphors// Georgian language culture issues, book 12. Tbilisi: Georgian language, 2004.

Appendix #1:

a	2002	1989	Part in the whole population (in per cents)	
			2002	1989
1	2	5	6	
Загальне населення	4371535	5400841	100.0	100.0
Серед них				
Грузини	3661173	3787393	83,8	70,1
Азербайджанці	284761	307556	6,5	5,7
Вірмени	248929	437211	5,7	8,1
Росіяни	67671	341172	1,5	6,3
Осетини	38028	164055	0,9	3,0
Абхази	3527	95853	0,1	1,8
Азиди	18329	0	0,4	
Греки	15166	100324	0,3	1,9
Кісти	7110	0	0,2	0,0
Українці	7039	52443	0,2	1,0
Узбеки	81	1305	0.0	0.0
Німці	651	1546	0.0	0.0
Татари	455	4099	0.0	0,1
Беларуси	542	8595	0.0	0,2
Корейці	22	242	0.0	0.0
Турки (османи)	441	1375	0.0	0.0
Поляки	870	2014	0.0	0.0
Курди*	2514	33331	0,1	0,6
Казахи	70	2631	0.0	0.1
Чехи	1271	609	0.0	0.0
Таджики	15	1193	0.0	0.0
Башкири	36	379	0.0	0.0
Молдавани	864	2842	0.0	0,1
Інгуші	9	170	0.0	0.0
Мордвини	19	415	0.0	0.0
Чуваші	28	542	0.0	0.0
Киргизи	113	225	0.0	0.0
Удмурти	13	209	0.0	0.0
Литовці	134	977	0.0	0.0

	2002	1989	Part in the whole population (in per cents)	
			2002	1989
а	1	2	5	6
Болгари	138	671	0.0	0.0
Євреї	3772	24720	0,1	0,5
Маріамни	10	424	0.0	0.0
Цигани	472	1744	0.0	0.0
Лезгини	44	720	0.0	0.0
Китайці	47	110	0.0	0.0
Перси	46	123	0.0	0.0
Тюрки	53	0	0.0	0.0
Естонці	59	2316	0.0	0.0
Латвійці	91	530	0.0	0.0
Туркмени	74	361	0.0	0.0
Авари	1996	4230	0.1	0,1
Татари (Крим)	15	615	0.0	0.0
Вірмени	27	41	0.0	0.0
Араби	44	76	0.0	0.0
Ассирійці	3299	6206	0.1	0,1
Афганці	52	28	0.0	0,0
Черкеси	22	185	0.0	0.0
Іспанці	78	91	0.0	0.0
Французи	40	43	0.0	0.0
Гагаузи	32	206	0.0	0.0
Голанці	105	28	0.0	0.0
Англійці	25	5	0.0	0.0
Італійці	31	24	0.0	0.0
Лазці	210	426	0.0	0,0
Румуни	22	62	0.0	0,0
Юдіни	203	93	0.0	0,0
Угорці	32	244	0.0	0,0
Кабардинки	23	293	0.0	0,0
Кумики	42	155	0.0	0,0
Чехи	46	101	0.0	0,0
Інші	504	7264	0.01	0.1

Note: реєстр 2002 року не включає ситуацію в Абхазії та Північній Осетії, бо протягом того часу юрисдикція Грузії в цих регіонах була обмеженою.